

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.074> JEL classification: Q12, O13, H56
UDC: 338.439.4:637.13:338.245

Анатолій ЦВІГУН

доктор сільськогосподарських наук,
професор,
Національна академія аграрних наук України, Україна
ORCID ID: 0000-0002-1214-1113

Анна СЕМИСАЛ

аспірант,
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5918-4233

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОКА ПЕРЕРОБНИМ ПІДПРИЄМСТВАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Сучасний стан економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі України характеризується низькою ефективністю, розбалансованістю та обмеженою диверсифікацією організаційно-економічних форм їх реалізації. Зауважимо, що проблема полягає у визначенні основних шляхів удосконалення системи фінансово-економічних відносин між усіма учасниками технологічного ланцюга виготовлення кінцевої продукції молокопродуктового підкомплексу з метою підвищення соціально-економічної ефективності цього процесу.

Мета. Метою дослідження є розробка практичних рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації молока господарствами усіх форм господарювання молокопереробним підприємствам в умовах запровадження воєнного стану в країні.

Метод (методологія). Для виконання поставлених завдань використано такі методи наукових досліджень: індукція та дедукція – для виділення основних видів ефективності та тлумачення поняття загальної ефективності; аналіз і синтез – для виокремлення системи «виробництво – переробка молока» у структурі молокопродуктового підкомплексу та виокремлення із сукупності інститутів інфраструктури молокопродуктового підкомплексу тих, що безпосередньо впливають на функціонування системи «виробництво – переробка молока»; економіко-статистичний метод (динамічних рядів, аналітичного групування та ін.) – для встановлення тенденцій зміни окремих показників функціонування молокопродуктового підкомплексу.

Результати. В нинішній складний для всіх учасників товароруху молока час спостерігається порушення взаємодії, особливо між переробниками та торгівлю. Так, підприємства оптової і роздрібною торгівлі, продовжуючи практику неплатежів, створюють серйозну проблеми зводять до ланцюгової реакції, що негативно відобразиться на розвитку молокопродуктового підкомплексу в цілому. Дана обставина вимагає прийняття проекту Закону України «Про торгівлю», який би вирішив вищезазначену нагальну проблему.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство; господарство населення; молоко; переробне підприємство; якість; державне регулювання.

© Анатолій Цвігун, Анна Семисал, 2023

Отримано: 02.11.2023 р.

Рекомендовано до друку: 20.11.2023 р.

Опубліковано: 06.12.2023 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Цвігун А., Семисал А. Організаційно-економічні засади реалізації молока переробним підприємствам в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 4. С. 74-81. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.074>

Вступ

Найважливішою складовою сукупності економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі є фінансові відносини, що виникають і розвиваються на основі закономірностей функціонування товарного виробництва і базуються на широкому використанні таких економічних категорій і величин, як собівартість, ціна, прибуток, рентабельність, які найбільше наближені до реалізації кінцевої соціально-економічної мети функціонування аграрної економіки – максимального задоволення потреб населення у продуктах харчування та підвищення рівня його добробуту. Сучасний стан економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі України характеризується низькою ефективністю, розбалансованістю та обмеженою диверсифікацією організаційно-економічних форм їх реалізації. Зауважимо, що проблема полягає у визначенні основних шляхів удосконалення системи фінансово-економічних відносин між усіма учасниками технологічного ланцюга виготовлення кінцевої продукції молокопродуктового підкомплексу з метою підвищення соціально-економічної ефективності цього процесу.

Початок війни фактично паралізував молочний бізнес. Найбільший економічний удар на себе взяли, звісно, суб'єкти підприємницької діяльності та господарства населення – виробники молока на тимчасово окупованих та прилеглих територіях. Так, із 10 із 24 областей, що перебували або досі залишаються у зонах бойових дій та окупації, постачали 42% молока на переробку. Також 800 сільськогосподарських підприємств – виробників молока постраждали від військових дій, які відбуваються чи відбувалися на їх територіях.

За даними експертів (KSE Institute) за 4 місяці військових дій виробники молока втратили 92 тис. корів, в т. ч. понад 50 тис. корів у корпоративному секторі аграрної економіки [1].

В прифронтових та окупованих зонах за експертними оцінками продуктивність корів скоротилася на 50% і більше.

Проблеми ефективності виробництва та переробки молока і налагодження ефективних економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими та молокопереробними підприємствами порушують у наукових працях В. Г. Андрійчук, П. С. Березівський, Т. В. Божидарнік, В. І. Бойко, Ю. Е. Губені, В. І. Душка, М. М. Ільчук, В. М. Микитюк, М. К. Пархомець, П. Т. Саблук, Х. І. Цвайг, Г. В. Черевко, Я. С. Янишин та інші вітчизняні вчені. Науковці досліджують окреслені проблеми в контексті розвитку агропромислового виробництва, становлення міжгалузевих відносин у системі «виробництво – переробка – реалізація», пошуку шляхів підвищення ефективності виробництва та переробки молока. Однак значна частина проблем досі залишається невирішеною.

Мета статті

Метою дослідження є розробка практичних рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації молока господарствами усіх форм господарювання молокопереробним підприємствам в умовах запровадження воєнного стану в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження

За оціночними даними Державної служби статистики України, за 2022 року на переробні підприємства надійшло 2 2740 тис. т молока сирого, що на 15,3% менше, ніж у 2021 році. В тому числі у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки було закуплено 2304,5 тис. т молока (-7%), від господарств населення - 352,9 тис. т (-37,3%).

Частка молока сільськогосподарських підприємств в загальній структурі надходження становить 83,2%, що на 2,7% більше, ніж за 2021-го року та 6,6% більше, ніж у 2020-му. При цьому, частка присадибного сектору за останні три роки скоротилася з 23,4% до 16,8%. Це обумовлено значним скороченням виробництва молока у особистих селянських господарствах та підвищенням вимог до безпечності та якості сировини, яка надходить на переробку.

Водночас якість поставленої на переробку сировини сільськогосподарськими підприємствами попри всі виклики війни

(проблеми з електропостачанням, наявністю ветпрепаратів та дезінфікувальних засобів у прифронтових зонах) покращується [3].

Саме екстрагатунок поставляється на переробку найбільше – 39,8% у загальній структурі (+8,7% порівняно з 2021 роком). Вищого ґатунку надійшло на переробку 28,9% (+0,3%), а от частка першого, навпаки, скоротилася на 7,8% – до 27,9% у загальній структурі, другим ґатунком було прийнято 3,4% молока, що на 1,2% менше, ніж торік.

Необхідно зазначити, що військовий стан, який запроваджений в Україні негативно відобразився на процесі заготівлі молока в господарствах населення. Дана обставина спричинила до скорочення чисельності молокозаготівельних пунктів. Так, в 2022 році їх нараховувалося 950 молокозаготівельних пункти, що на 20 % менше в порівнянні з 2021 роком.

Дана обставина викликана як і скороченням кількості корів в особистих селянських господарствах, тривалістю комендантської години, що негативно впливає на режим роботи заготівельників, а також призупинення діяльності молокопереробних підприємств.

6 травня 2022 року набрав чинності наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Гігієнічних вимог до дрібнотоварного виробництва та обігу молока» від 7 квітня 2022 р. № 209 [4].

Цим документом встановлюються гігієнічні вимоги до первинного виробництва та обігу молока від сільськогосподарських тварин, які утримуються дрібнотоварними виробниками, а також до пунктів заготівлі молока.

Ці вимоги є обов'язковими для:

- операторів ринку молока та молочних продуктів (у тому числі фізичних осіб), які утримують до 5 умовних голів сільськогосподарських тварин для виробництва сирого молока з метою введення його в обіг через пункти заготівлі молока або реалізації кінцевому споживачу через агропродовольчі ринки (дрібнотоварні виробники);
- операторів ринку молока та молочних продуктів, в управлінні яких перебувають потужності із заготівлі, первинної обробки, зберігання та транспортування сирого

молока (пункти заготівлі молока), від тварин, які утримуються дрібнотоварними виробниками;

- державних ветеринарних інспекторів, спеціалістів ветеринарної медицини, уповноважених на здійснення ветеринарного обслуговування та/або державного контролю на відповідній території (уповноважений ветеринар, офіційний ветеринарний лікар), ліцензованих спеціалістів ветеринарної медицини або спеціалістів, які працюють у закладах ветеринарної медицини.

Ці вимоги не застосовуються до молока, виробленого (призначеного) для особистого споживання.

Необхідно зазначити, що на основі Наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25.11.2022 р. «Про внесення змін до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 березня 2019 року № 118» (із змінами), передбачає відтермінування чергового етапу підвищення допустимих рівнів критеріїв, що було передбачене з 01 січня 2023 року, на термін – один рік з дня припинення або скасування воєнного стану.

Термін для повного досягнення відповідності вимогам Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 853/2004 в частині допустимих рівнів критеріїв до сирого молока, що вводиться в обіг, а саме: кількість мікроорганізмів не більше ніж 100 тис. КУО/мл і кількість соматичних клітин не більше ніж 400 тис./мл, переноситься з 01 січня 2024 року на термін, що настає через два роки з дня припинення або скасування воєнного стану [5].

Так, згідно з попередніми статистичними даними за 9 місяців 2022 року, питома вага такого молока, що в Україні при надходженні на переробку відповідає ґатунку «Екстра», становить 39,8%.

Слід зауважити, що відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 березня 2019 року № 118 «Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 07 червня 2019 року за № 593/33564 з 01 січня 2020 року, до всіх

операторів ринку молока та молочних продуктів застосовуються єдині вимоги до сирого молока у місці первинного виробництва та/або зберігання молока в частині допустимих рівнів критеріїв, а саме: кількість мікроорганізмів не більше ніж 500 тис. КУО/мл і кількість соматичних клітин не більше ніж 500 тис./мл.

Відтермінування перехідних періодів не застосовується до операторів ринку молока та молочних продуктів, які здійснюють експорт або заявили компетентному органу про готовність до здійснення такого експорту. Такі оператори ринку забезпечують відповідність молока сирого від корів допустимим рівням критеріїв, а саме: кількість мікроорганізмів не більше ніж 100 тис. КУО/мл і кількість соматичних клітин не більше ніж 400 тис./мл.

На протязі досліджуваного періоду спостерігається подальше зростання закупівельних цін на молоко що надходить від сільськогосподарських підприємств, та знижується – господарств населення.

Основним чинником, що вплинув на подібне становище є якість молока.

Руйнування ланцюжків реалізації молока-сировини, а також готової продукції, цілих молочно-товарних ферм та молокопереробних заводів спричинило падіння закупівельних цін на молоко у березні відразу на 4,6 євро/100 кг.

Проте, в гривневому еквіваленті спостерігалось зростання закупівельних цін. Основними чинниками є:

- девальвація гривні на початку 2022 року;
- новий масштаб цін на молокопродукти у Євросоюзі;
- зростання цін на ключові складові собівартості продукції (сировина, енергоносії, пакувальні матеріали, зарплата).

Проте, стрімке зростання цін було стримано низькою купівельною спроможністю населення, відповідною політикою суб'єктів підприємницької діяльності в сфері оптовою та роздрібною торгівлі, щодо недопущення суттєвого підвищення цін на молокопродукти, низькі ставки ввізного мита та зростання обсягів субсидованого імпорту молокопродуктів із країн ЄС [5].

В травні-липні ціна у валюті стабілізувалася на рівні 37,55-37,76 євро/ц через нарощення експорту. Проте, підвищення НБУ курсу долара до гривні у липні та подальше її просідання на міжбанку, «вилосся» у просідання ціни на молоко до 32 євро/ц. Зрештою ціна почала плавно підніматися вгору на фоні зміцнення гривні та зростання ціни на молоко в гривневому еквіваленті, яке було обумовлено активною експортною діяльністю.

В результаті, ціна на молоко в листопаді зафіксувалася на рівні 36 євро/ц. В гривневому еквіваленті вони залишають без змін і до нині.

Необхідно зазначити, що закупівельні ціни на молоко на кінець 2022 року були на 40% нижчими, ніж в ЄС та на 11%, нижчими, ніж у 2021-му [6].

Наразі молочний ринок України працює під тиском низки факторів, які стримують ріст цін на молоко: скорочення споживчого попиту всередині країни, зростання безробіття, що свідчить про зниження споживання молочних продуктів у короткостроковій перспективі, зростання собівартості виробництва через кризу в енергетичній системі, знеціненням гривні та інше.

Необхідно наголосити на стані молокопереробних підприємств – основного споживача молока вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників. Останні тридцять років ситуація в молочній галузі України кардинально відрізняється від того, що відбувається на глобальному рівні. Світове виробництво виросло у 1,5 разу, а внутрішнє скоротилось втричі. Відбулося скорочення кількості молочно-товарних комплексів і переробних підприємств [7].

У 1990 році на території України працювало 643 молокозаводи, а станом на 1 січня 2022 дозвіл на виробництво молочних продуктів мали 140 суб'єктів підприємницької діяльності в сфері переробки та виробництва молокопродуктів, з них тільки 111 здійснювали виробничу діяльність.

З початком воєнних дій молочна переробка втратила на окупованих і тимчасово окупованих територіях 38 підприємств, і тому станом на 1 грудня було 73 працюючих суб'єкти господарювання в сфері молоко переробки, що порівняні з 1990 роком, то це в 9 разів менше.

Загальна потужність підприємств, які залишилися, становить 4,9 млн. т сировини. Враховуючи обсяги надходжень на переробку можемо констатувати, що вони недовантажені сировиною. Це і є однією з проблем: затрати, зокрема й на енергоносії, на одиницю виробленої продукції значно вищі, ніж якби підприємство працювало на повну потужність.

Також суттєвим чинником є логістика. Необхідно зазначити, що нині функціонують малі та середні сільськогосподарські підприємства – виробники молока, що призводить до суттєвого підвищення заготівельних витрат переробників.

Крім того аварійні і стабілізаційні відключення електрики та перехід на генератори спричинили до зростання собівартість продукції 10–15%.

Малі переробні підприємства за таких обставин можуть бути виходом з цього складного становища особливо в деокупованих регіонах, де немає великих переробних підприємств, і найближчим часом вони там не з'являться, але навіть в таких умовах будуть створені додаткові робочі місця. Для деокупованих територій це може бути тимчасовим виходом [8].

Прикладом того, як розвивати малий бізнес, можуть бути вітчизняні сировари, які цьогоріч вперше взяли участь у міжнародному конкурсі World Cheese Awards, а українські сири стали справжнім відкриттям і отримали золоті, срібні та бронзові відзнаки. Є ціла низка програм, у рамках яких надаються грантові кошти для відновлення виробництва.

Малому виробнику молочної продукції важко конкурувати з великим підприємством, де затрати на одиницю виробленої продукції при повній завантаженості потужностей значно менші. Це, по-перше.

По-друге, маркетинг. Дуже часто виробництво з переробкою на 2-3 тони залишається регіональним. Щоб вийти за межі своєї громади, треба вибудовувати ланцюги збуту. Для цього потрібно просувати продукт, рекламувати, вкладатись у маркетинг – це додаткові затрати і саме в цьому конкурувати з великими промисловими підприємствами малим переробникам дуже важко.

Так, у компанії PepsiCo, яка випускає в Україні молочну продукцію під торговими

марками «Чудо», «Слов'яночка» і «Агуня», маркетингові бюджети становлять декілька мільйонів доларів [9].

Вважаємо, що на момент закінчення війни стан економіки не відразу повернеться до повоєнних показників розвитку. Потрібен перехідний період, що буде становити тривалий період. Саме в цей час матимуть місце самі різні види виробництва.

Схожу ситуацію вже мали на початку 90-их років ХХ століття. Після розпаду Радянського Союзу, багато переробних заводів закрились через втрату ринків збуту. Сільськогосподарським товаровиробникам не було куди реалізувати сировину і вони установлювали маслосійні, азнежирене молоко згодовували тваринам. Пройшовши через це, згодом багато господарств відмовились від власної переробки, розуміючи, що краще зосередити увагу і ресурси на виробництві молока, і завдяки обсягам мати кращу ціну.

По відношенню малих сільськогосподарських підприємств з поголів'ям 15–50 корів, – це інша ситуація і модель ведення бізнесу. Маючи невеличку ферму, не можна розраховувати на високий рівень закупівельних цін на молоко, а пропустивши його через власну переробку і продаючи, молочні продукти, і якщо на нього є попит, суб'єкт господарювання отримує додану вартість.

Для потужних ферм з добовим виробництвом молока понад 10 т власна переробка може бути просто хобі або потреба забезпечувати членів громади харчами, але не бізнесом. Менш потужні ферми теж мусять прагнути продуктивності щонайменше 10 т.

Основні проблеми молокопереробних підприємств полягають в наступному: нестача обігових коштів, відключення електроенергії, порушення логістичних ланцюгів. Попри те, плани амбітні: до 2030 року наростити поставки молока на переробку до 6 млн. т.

Наразі в Україні сформовано потужності для переробки саме таких обсягів молока і хотілось би, щоб вони були повністю завантажені, тим більше, що це потенційні робочі місця зокрема й для тих, хто змушений був залишити країну і хотів би повернутись.

Основною причиною, що стримує розвиток молокопереробних підприємств є низький рівень внутрішнього споживання. Якщо в 1990-му середньостатистичний українець споживав 373 кг готової молочної продукції, то зараз 198–199 кг у перерахунку на молоко. Тут враховується молоко, вироблене приватним сектором, і вважається, що воно повністю споживається.

Важливою складовою ринку молока та молокопродуктів є методи державної підтримки та регулювання діяльності його суб'єктів.

Протягом тривалого часу відбувається процес поступової адаптації українського законодавства до вимог Європейського Союзу в наслідок якого було прийнято: Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», яким регламентовано порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, в тому числі молока.

Згідно Наказу Мінагро № 118 «Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів» (зі змінами від 24.12.2020 р.), до 01.01.2024 року передбачено поступовий перехід на харову переробку виключно «екстра» ґатунку молока (кількість соматичних клітин (КСК) до 400 тис./мл, загальна бактеріальна забрудненість (ЗБЗ) до 100 тис./мл).

З 01.01.2023 р. на харову переробку допускати лише молоко, що відповідає параметрам екстра та вищого ґатунків (КСК до 400 тис./мл, ЗБЗ до 300 тис./мл).

В травні 2022 р. був прийнятий до практичної реалізації Наказ від 07.04.2022 р. № 209 Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Гігієнічних вимог до дрібнотоварного виробництва та обігу молока», який покликаний на створення сприятливого клімату для ведення діяльності дрібнотоварними господарствами, встановлення чітких та ефективних вимог державного регулювання виробництва молока та буде сприяти підвищенню безпечності і якості молока. На нашу думку практична реалізація не потребує додаткових матеріальних та інших витрат з боку споживачів. Однак можливе незначне

підвищення цін на молочні продукти. Для 126581 домогосподарств, що утримують менше 3 голів корів (джерело даних Держстат), будуть разові витрати на придбання доїльного обладнання.

Оскільки статистичні дані щодо вартості доїльного обладнання відсутні для обрахунку використано середню ринкову ціну через Інтернет ресурс. Витрати на одне домогосподарство буде становити близько 14 000 грн. Відповідно загальна сума витрат буде не менша 1772134 тис. грн.

Поряд з цим відбувається процес посилення контролю за якість молока, особливо в сільськогосподарських підприємствах.

Так, на основі Наказу Мінагрополітики від 07 квітня 2022 року № 209 «Про затвердження гігієнічних вимог до дрібнотоварного виробництва та обігу молока» запропоновано гнучкий підхід із дотримання гігієнічних вимог при виробництві молока в господарствах, на яких утримується до п'яти умовних голів дійних тварин, та його заготівлі молокоприймальними пунктами.

Реалізація законодавчих основ наказу зменшить навантаження через скасування надмірно деталізованих та неактуальних вимог до дрібнотоварного виробництва молока та його обігу. З іншого боку, таке регулювання забезпечить гармонізацію з Вимогами до безпечності та якості молока та молочних продуктів, затверджених наказом Мінагрополітики від 12 березня 2019 року №118. Таким чином, зроблено ще один крок із гармонізації законодавства про безпечність харчових продуктів до законодавства Європейського Союзу. Водночас держава поліпшить іміджевий рейтинг країни-експортера молочних продуктів на міжнародному ринку.

Наказом передбачено вимоги до:

- первинного виробництва молока, включно з вимогами щодо контролю за станом здоров'я тварин та за використанням ветеринарних препаратів;
- приміщень і обладнання для доїння та приміщень для зберігання молока;
- доїння, первинної обробки молока та збирання молока пунктами;

- осіб (персоналу), які здійснюють доїння, первинну обробку, заготівлю та транспортування молока в пункти або на переробну потужність;
- пунктів заготівлі молока та збирання молока в пунктах і транспортування його на переробну потужність;
- дослідження молока на відповідність критеріям, установленим Вимогами до безпечності та якості молока та молочних продуктів та вжиття заходів у разі виявлення невідповідностей.

Виконання цих вимог забезпечить підвищення якості та безпечності молока, що виробляється в таких господарствах, що важливо в умовах перехідного періоду з поетапного підвищення допустимих рівнів критеріїв до сирого молока.

Водночас визнані такими, що втратили чинність накази: Мінагрополітики від 21 березня 2002 року №17 «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока» та від 21 березня 2002 року №18 «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до пунктів закупівлі молока від тварин, які утримуються в особистих селянських господарствах».

Висновки та перспективи подальших досліджень

В нинішній складний для всіх учасників товароруху молока час спостерігається

порушення взаємодії, особливо між переробниками та торгівлею. Так, підприємства оптової і роздрібної торгівлі, продовжуючи практику неплатежів, створюють серйозну проблему зводить до ланцюгової реакції, що негативно відобразиться на розвитку молокопродуктового підкомплексу в цілому. Дана обставина вимагає прийняття проекту Закону України «Про торгівлю», який би на нашу думку вирішив вищезазначену нагальну проблему.

Академік Олександр Чаянов, розстріляний радянською владою, майже 100 років тому писав: «... у грізну годину, коли виявляться безсилями всі методи підприємництва, коли економічна криза та удари організованого противника будуть змитати наші підприємства, для нас можливий єдиний вірний шлях порятунку ... перекласти тягар удару на плечі того Атланта, яким тримається ... все народне господарство нашої Батьківщини ... на плечі селянського господарства»[10]. Не забути про це нам зараз і після перемоги над ворогом також...

Сільськогосподарські товаровиробники молока - малі, середні та великі – щоденно роблять власний внесок у справу наближення нашої перемоги: забезпечують молочними продуктами українських споживачів, а також забезпечують експортний потенціал молочного сектору України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тварини гинуть не лише через активні бойові дії – в Україні уже втрачено понад 50 тис. корів <https://greenpost.ua/news/tvaryny-gynut-ne-lyshe-chez-aktyvni-bojovi-diyi-v-ukrayini-uzhe-vtracheno-ponad-50-tys-koriv-i46106>.
2. Сало І. А., Черемісіна С. Г., Копитець Н. Г., Свиноус І. В., Педорченко А. Л. Цінова ситуація на ринках сільськогосподарської продукції; за ред. І. А. Сало. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2022. 88 с.
3. Економічний механізм функціонування аграрного ринку України в сучасних умовах [Текст] / [Ю. О. Лупенко та ін.]; за ред. д-ра екон. наук І. А. Сало; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки». Київ: ІАЕ, 2023. 183 с.
4. Свиноус І. В. Малі молочарі Білоцерківщини та війна. *Дім, сад, город*. 2022. № 7. С. 23-25
5. Свиноус І. В., Ібатуллін М. І., Сало І. А., Радько В. І., Семисал А. В. Організаційно-економічні засади функціонування ринку молока. *Продовольчі ресурси*. 2022. Т. 10, № 18. С. 276-286.
6. Свиноус І. В., Шуст О. А., Ібатуллін М. І., Сіра Ю. В., Артимонова І. В. Організаційно-економічні засади функціонування молочного скотарства в умовах воєнного стану в Україні. *Продовольчі ресурси*. 2023. Т. 11, № 20. С. 265-273.
7. Ібатуллін М.І., Артимонова І.В., Свиноус Н.І., Сіра Ю.В. Економічні аспекти функціонування ринку молока та молокопродуктів в умовах запровадження військового стану. *Інноваційна економіка*. 2022. № 2-3. С. 5-10.
8. Свиноус І. В., Ібатуллін М. І., Сіра Ю. В. Організаційні підходи до управління виробничими ризиками молокопереробних підприємств. *Продовольчі ресурси*. 2022. Т. 10, №19. С. 243-253.

9. Слободянюк Н. О. Вплив воєнних дій на фінансову та інвестиційну діяльності молокопереробних підприємств України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 3. С. 110-118.
10. Свиноус І. В. Щодо проблеми продовольчої безпеки у контексті зміни умов господарювання. *Інноваційна економіка*. 2013. №3[41]. С. 206-209.

REFERENCES

1. *Animals die not only because of active hostilities - more than 50,000 cows have already been lost in Ukraine*. (2023). <https://greenpost.ua/news/tvaryny-gynut-nelyshe-cherez-aktyvni-bojovi-diyi-v-ukrayini-uzhe-vtracheno-ponad-50-tys-koriv-i46106>. [in Ukrainian].
2. Salo, I. A., Cheremisina, S. G., Kopitets, N. G., Svinous, I. V., and Pedorchenko, A. L. (2022). *Price situation on the markets of agricultural products*. Kyiv: NNC "IAE". [in Ukrainian].
3. Lupenko, Yu. O. (2023). *The economic mechanism of functioning of the agricultural market of Ukraine in modern conditions*. Kyiv: IAE. [in Ukrainian].
4. Svinous, I. V. (2022). Small milkmen of Bylotserkivshchyna and the war. *House, garden, vegetable garden*, 7, 23-25 [in Ukrainian].
5. Svinous, I. V., Ibatullin, M. I., Salo, I. A., Radko, V. I., and Semisal, A. V. (2022). Organizational and economic principles of the functioning of the milk market. *Food resources*, 10(18), 276-286. [in Ukrainian].
6. Svinous, I. V., Shust, O. A., Ibatullin, M. I., Syra Yu. V., and Artimonova, I. V. (2023). Organizational and economic principles of the functioning of dairy farming in the conditions of martial law in Ukraine. *Food resources*, 11(20), 265-273. [in Ukrainian].
7. Ibatullin, M. I., Artimonova, I. V., Svinous, N. I., and Sira, Y. V. (2022). Economic aspects of the functioning of the market of milk and milk products in the conditions of the introduction of martial law. *Innovative economy*, 2-3, 5-10. [in Ukrainian].
8. Svinous, I. V., Ibatullin, M. I., and Syra, Yu. V. (2022). Organizational approaches to the management of production risks of milk processing enterprises. *Food resources*, 10(19), 243-253. [in Ukrainian].
9. Slobodyaniuk, N. O. (2023). The influence of military actions on the financial and investment activities of milk processing enterprises of Ukraine. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic sciences*, 3, 110-118. [in Ukrainian].
10. Svinous, I. V. (2013). Regarding the problem of food security in the context of changes in economic conditions. *Innovative economy*, 3, 206-209. [in Ukrainian].

Anatoly Tsvigun, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
 Anna Semysal, PhD Student, Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF MILK SALES TO PROCESSING ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Abstract

Introduction. The current state of economic relations in the dairy sub-complex of Ukraine is characterized by low efficiency, imbalance and limited diversification of organizational and economic forms of their implementation. Note that the problem consists in determining the main ways of improving the system of financial and economic relations between all participants of the technological chain of production of the final products of the dairy sub-complex in order to increase the socio-economic efficiency of this process.

Goal. The purpose of the study is to develop practical recommendations for increasing the efficiency of the sale of milk by farms of all forms of management to milk processing enterprises in the conditions of the introduction of martial law in the country.

Method (methodology). The following methods of scientific research were used to fulfill the tasks: induction and deduction - to highlight the main types of efficiency and interpret the concept of general efficiency; analysis and synthesis - to single out the "production - processing of milk" system in the structure of the dairy sub-complex and to single out from the set of institutions of the infrastructure of the dairy sub-complex those that directly affect the functioning of the "production - processing of milk" system; economic-statistical method (dynamic series, analytical grouping, etc.) - to establish the trends of changes in individual indicators of the functioning of the dairy sub-complex.

The results. In the current difficult time for all participants in the milk trade, there is a violation of interaction, especially between processors and trade. Thus, wholesale and retail trade enterprises, continuing the practice of non-payment, create a serious problem that leads to a chain reaction, which will negatively affect the development of the dairy sub-complex as a whole. This circumstance requires the adoption of the draft Law of Ukraine "On Trade", which would solve the above-mentioned urgent problem.

Keywords: agricultural enterprise; population economy; milk; processing enterprise; quality; state regulation.

Cite as: Tsvigun, A., and Semysal, A. (2023). Organizational and economic principles of milk sales to processing enterprises under the conditions of marital state. *Economic analysis*, 33 (4), 74-81. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.074>